

Центральний Сиваш

Імена та адреси укладачів інформаційного листа рамсарського ВБУ:

Стеценко Микола Пилипович, перший заступник начальника державної служби заповідної справи, Мінприроди України, вул. Урицького, 35, м. Київ, 01601, тел.: (044) 451 5904, E-mail: parks@parks.freenet.kiev.ua;

Костюшин Василь Анатолійович, к.б.н., координатор Чорноморської програми Ветландс Інтернешнл, вул. Комінтерну, 1, Київ, 01032, тел.: (044) 256 4862, e-mail: kv@wetl.kiev.ua.

Дата підготовки опису: 1 грудня 2003 р.

Географічні координати: 46°10' пн. ш., 34°15' сх. д.

Розташування: Частково знаходиться у Новотроїцькому та Генічеському районах Херсонської області, частково – у Джанкойському та Красноперекопському районах Автономної Республіки Крим. Розташоване на захід від Азовського моря та іншого рамсарського угіддя – «Східний Сиваш», від якого відокремлюється лише півостровом Чонгар.

Висота над рівнем моря: мінімальна – 0,1 м, максимальна – 1,5 м

Площа: 80000 га

Короткий опис: Угіддя є частиною одного з найбільших в Європі лагунних комплексів. Має надзвичайно велике значення як місце гніздування, линяння, зимівлі водно-болотних птахів та місце їх перебування під час сезонних міграцій.

Рамсарські критерії: 1, 2, 4, 5, 6

Обґрунтування рамсарських критеріїв:

- (1) Завдяки своїм розмірам та ландшафтним характеристикам угіддя є унікальним для регіону і навіть для Європи.
- (2) Сюди регулярно навідуються рідкісні, вразливі та загрозливі види птахів, зокрема казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis*, дрохва *Otis tarda*, хохітва *Tetrao tetrao*, боривітер степовий *Falco naumanni*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, зустрічається кроншнеп тонкодзьобий *Numenius tenuirostris*.
- (4) Має особливе значення, як місце зимівлі водно-болотних птахів, особливо качок *Anatidae* та мартинів *Laridae*.
- (5) Протягом року в сезонних скупченнях тут перебуває більше 1 млн. особин водно-болотних птахів.
- (6) Чисельність казарки червоноволої *Rufibrenta ruficollis* та побережника болотяного *Limicola falcinellus*, що тут зимують, складає більше 1% їх популяцій.

Фізичні особливості ВБУ: Сиваш є затокою Азовського моря. Чонгарський півострів глибоко врізається в центральну частину Сиваша, природно розділяючи затоку на окремі водойми – Західний, Центральний та окремо Східний Сиваш. Озера Айгульське, Карлеутське, а також безіменне озеро біля с. Сивашівка та нижче с. Сивашське функціонально, просторово і екологічно належать до Центрального Сиваша. Центральний Сиваш є мілководним, солоним озером з порізаною береговою лінією, численними косами, півостровами, островами, затоками, більшість з яких є прісними, та великими ділянками солончаків. Останні є найпоширенішим для цих місць елементом ландшафту. Найбільшими є острови алювіального походження Куюк-Тук (255 га), Чурюк (924 га), Мартинячий (7 га), Китай (3 га). Береги затоки здебільшого кам'янисті, вапнякові. Рівень води змінюється залежно від погодних умов, зокрема від посилення ефекту випаровування в теплу пору року. Від сильних вітрів оголюються або затоплюються великі площі. Влітку на оголених ділянках відбувається інтенсивне випаровування, що сприяє вітровій ерозії. Дамба на півострові Чонгар регулює подавання води зі Східного Сиваша до Центрального та Західного. Безприпливно-відпливні мілководні лагуни типу Сиваша відрізняються від припливно-відпливних естуаріїв термальним режимом. Навесні, завдяки малій глибині (в середньому близько 1 м), вода у затоці дуже швидко прогрівається. У різних частинах Сиваша солоність води змінюється від солонуватої до солоної та гірко-солоної.

Фізичні особливості водозбірної території: Центральний Сиваш є частиною надзвичайно великої за розмірами системи приморських лагун. Це мілководна, солоната затока з порізаною

береговою лінією, численними косами, півостровами, островами та великими просторами солончаків. Існуючі умови (гідрологічний і термічний режим, хімізм води та ґрунтів, режим вологості тощо) обумовлюють високу продуктивність екосистеми та виключну цінність для птахів наявних кормових біотопів.

Гідрологічна цінність: Загалом, угіддя характеризується дуже високим рівнем солоності води, тому рослинність і тваринний світ (головним чином безхребетні тварини) представлені тут майже виключно солелюбними, а також толерантними до ступеню засоленості видами.

Тип ВБУ: J, H, Sp, Ss, Q

Екологічні особливості: Рослинність, що репрезентує ВБУ, налічує 250 видів судинних рослин, які відносяться до псамофітних (аргузія сибірська *Argusia sibirica*, кунічник наземний *Calamagrostis epigeios*, колосняк чорноморський *Leymus sabulosus*), лучних (полин понтичний *Artemisia pontica*, бульбокомиш морський *Bolboschoenus maritimus*, ситники Жерара *Juncus gerardii* і приморський *J. maritimus*, покісниця розставлена *Puccinellia distans*, тризубець морський *Triglochin maritimum*), галофітних (камфоросма монпельійська *Camphorosma monspeliaca*, галіміони черешкувата *Halimione pedunculata* і бородавчаста *H. verticillifera*, сарсазан шишкуватий *Halocnemum strobilaceum*, кермеки південнобузький *Limonium hypanicum* і напівкущовий *L. suffruticosum*, солонець європейський *Salicornia europaea*, курай содовий *Salsola soda*), болотних (очерет звичайний *Phragmites australis*, куги озерна *Schoenoplectus lacustris* і Табернемонтана *S. tabernaemontani*, рогіз Лаксманів *Typha laxmanii*) та водних (рупія морська *Ruppia maritima*, камки морська *Zostera marina* і мала *Z. noltii*) рослинних угруповань. Відкриті вітру плескати прибережні ділянки займають, переважно галофітні трав'янисті ценози. Значні ділянки узбережжя вкриває степ, де помітну частину рослинного покриву також складають галофіти. Підвищені ділянки та схили великих островів вкриває степова ксерофітна рослинність, для якої характерна велика кількість представників родів полин *Artemisia* і костриця *Festuca*, а також наявність напівчагарників. На маленьких островах рослинність здебільшого є вторинною, що сформувалася внаслідок діяльності колоніальних птахів та дрібних гризунів.

Цінна флора: Серед рослин, занесених до Червоної книги України, в сиваському регіоні є ковила *Stipa* spp., тамарикс стрункий *Tamarix gracilis*, цибуля скіфська *Allium scythicum*, астродаукс прибережний *Astrodaucus littoralis*, холодок Палласа *Asparagus pallasii* і тюльпан Шренка *Tulipa schrenkii*.

Цінна фауна:

Ссавці. Узбережжя Сиваша населяють понад 30 видів ссавців. Найціннішими серед них є кабан *Sus scrofa*, ондатра *Ondatra zibethica*, нутрія *Myocastor coypus*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, собака єнотоподібний *Nyctereutes procyonoides*, борсук звичайний *Meles meles*, тхір лісовий *Mustela putorius* та заєць сірий *Lepus europaeus*.

Птахи. На території Сиваша зареєстровано 255 видів птахів з 17 рядів, майже половина з яких (115) тут розмножується. 216 видів – мігруючі або кочові, 68 залишаються тут на зимівлю. Загальна кількість птахів, що гніздяться на Центральному Сиваші, становить близько 30 тис. пар, а тих, що скупчуються тут взимку та під час міграцій, – майже 1 млн. особин.

В усі сезони основне ядро орнітофауни в якісному і, особливо, кількісному відношенні складають представники водно-болотного комплексу, а саме качки, гуси, мартини, крячки, кулики та чаплі. Це одне з основних місць гніздування коровайки *Plegadis falcinellus* та лежня *Burhinus oedipnemus* – видів з Червоної книги України. Крім них, на гніздуванні, прольоті чи зимівлі зустрічаються ще близько 20 видів з Червоної книги України та 8 – з Європейського червоного списку: червоногола казарка *Rufibrenta ruficollis*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, дрохва *Otis tarda*, хохітва *Tetrax tetrax*, тонкодзьобий кроншнеп *Numenius tenuirostris*, степовий журавель *Antropoides virgo* тощо. Затока Сиваш є одним з основних на території колишнього Радянського Союзу місць линяння лебедя-шипуну *Cygnus olor* та галагаза *Tadorna tadorna* (відповідно 3–4 тис. та 2–3 тис. особин). Це дуже важливий, особливо навесні, район міграційних скупчень качок (головним чином черні червоноголової *Aythya ferina*, черні чубатої *A. fuligula*, галагаза *Tadorna tadorna*, крижня *Anas platyrhynchos* та ін.), лиски *Fulica atra* та сотень тисяч куликів (головним чином турухтана *Philomachus*

pugnaх, побережників червоногрудого *Calidris ferruginea* та чорногрудого *C. alpina*, травника *Tringa totanus*, хрустана *Eudromias morinellus* тощо). Це важливе місце гніздування таких видів як рябодзьобий крячок *Sterna sandvicensis*, крячок каспійський *S. caspia*, чорноголовий реготун *Larus ichthyaetus*, чаплі жовта *Ardeola ralloides*, біла мала *Egretta garzetta* і біла велика *E. alba*, шилодзьобка *Recurvirostra avosetta* та багатьох інших. Найчисленнішими є лиска *Fulica atra* (1,650 пар), *Gelochelidon nilotica* (1–1,5 тис. пар), кулик-довгоніг *Himantopus himantopus* (1,3–1,5 тис. пар), мартин жовтоногий *Larus cachinnans* (500–2,1 тис. пар), морський голубок *L. genei* (до 9,3 тис. пар), баклан великий *Phalacrocorax carbo* (1534 пар), шилодзьобка *Recurvirostra avosetta* (1,8–3,5 тис. пар).

Серед видів, що скупчуються тут взимку, домінують крижень *Anas platyrhynchos* (7 тис. ос.), гуска білолоба *Anser albifrons* (16–40 тис. ос.), казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis* (1,5–13,5 тис. ос.), лебідь-шипун *Cygnus olor* (800–1 тис. ос.), мартин жовтоногий *Larus cachinnans* (4,1 тис. ос.), мартин сивий *Larus canus* (2–5 тис. ос.).

Восени й навесні через Центральний Сиваш проходить міграційний шлях багатьох видів водно-болотних птахів. Найчисельнішими є шилохвіст *Anas acuta* (2–3 тис. ос.), широконоса *A. clypeata* (400–2 тис. ос.), чирянка мала *A. strepera* (до 10,1 тис. ос.), свиц *A. penelope* (3–4 тис. ос.), крижень *A. platyrhynchos* (46 тис. ос.), чирянка велика *A. querquedula* (3–7 тис. ос.), гуска сіра *Anser anser* (3–5,6 тис. ос.), журавель степовий *Anthropoides virgo* (600–1000 ос.), чапля сіра *Ardea cinerea* (800–1 тис. ос.), побережник чорногрудий *Calidris alpina* (17–30 тис. ос.), побережник червоногрудий *C. ferruginea* (10–36 тис. ос.), побережник малий *C. minuta* (11–16 тис. ос.), крячок білокрилий *Chlidonias leucopterus* (до 5 тис. ос.), лиска *Fulica atra* (5–6,6 тис. ос.), журавель сірий *Grus grus* (50–60 тис. ос.), кулик-довгоніг *Himantopus himantopus* (до 2,5 тис. ос.), мартин жовтоногий *Larus cachinnans* (2 тис. ос.), морський голубок *L. genei* (2–10 тис. ос.), мартин середземноморський *L. melanocephalus* (2–6 тис. ос.), мартин малий *L. minutus* (2–3 тис. ос.), мартин звичайний *L. ridibundus* (16–40 тис. ос.), грицик великий *Limosa limosa* (800–1,3 тис. ос.), баклан великий *Phalacrocorax carbo* (1,6 тис. ос.), плавунець круглодзьобий *Phalaropus lobatus* (6–12 тис. ос.), турухтан *Philomachus pugnax* (50–200 тис. ос.), пірникоза чорношия *Podiceps nigricollis* (1–1,5 тис. ос.), шилодзьобка *Recurvirostra avosetta* (2,5–11,1 тис. ос.) та інші.

На Сиваші мешкають 4 види амфібій та 6 видів рептилій. Вважається, що в угідді водиться близько 30-45 видів риб. Якщо враховувати фіто- та зоопланктон, список гідрофауни потенційно мав би збільшитись до 800-900 видів.

Соціальні та культурні цінності: ВБУ є важливим об'єктом наукових досліджень. Тут поширені мисливство, аматорське рибальство, рибництво, видобування солі, випасання худоби.

Землеволодіння: ВБУ: Державна і колективна форми власності. За охорону природи на території Азово-Сиваського національного природного парку (НПП) відповідає адміністрація парку, а на інших ділянках Центрального Сиваша – землевласники та природокористувачі. Прилеглі землі: державна, колективна та приватна форми власності на землю.

Поточне землекористування: ВБУ: на території Сиваської затоки проводяться наукові дослідження, практикуються рибальство (в меншій мірі комерційне, в більшій – аматорське), випасання овець та великої рогатої худоби, рекреація, видобування піску та обмежена природоохоронна діяльність. Прилеглі землі: крім згаданих вище видів природокористування тут розвинуте традиційне фермерство (випасання худоби, вівчарство, виноградарство, іригація тощо).

Чинники (минулі, сучасні або потенційні), несприятливі для угіддя, в т. ч. зміни у природокористуванні або проекти розвитку: Зменшення водообміну між Сиваською затокою та Азовським морем призведе до зміни рівня води та збільшення солоності. Додаткову небезпеку становить скидання стічних промислових і сільськогосподарських вод та неконтрольоване мисливство.

Вжиті природоохоронні заходи: Рамсарське угіддя (3UA012). Частина Центрального Сиваша, що знаходиться в межах Азово-Сиваського НПП (частина акваторії, частини островів Чурюк і Куюк-Тук, острови Мартинячий та Китай), розташованого в Херсонській

області, охороняється. На інших ділянках охорону природи здійснюють землевласники та природокористувачі. Використання природних ресурсів лімітується та контролюється.

Запропоновані, але ще не виконані природоохоронні заходи: Створення Сиваського національного природного парку на території Автономної Республіки Крим.

Проведені наукові дослідження: Дослідження угіддя проводилися за програмами «MAR-Ukraine», «Wetland», «IBA territories» та за «Програмою вивчення біорізноманіття Азово-Чорноморського регіону», а також згідно з програмою Азово-Чорноморської орнітологічної станції. На даний момент проводяться регулярні дослідження міграцій болотних та водоплавних птахів. Азово-Чорноморська орнітологічна станція забезпечує підтримку інформаційної бази щодо птахів, які розмножуються на території угіддя. Наукові дослідження різного спрямування здійснюються науковцями Інституту зоології НАН України та Мелітопольського педагогічного університету.

Сучасний стан екологічної освіти, просвіти, інформування та виховання: Спеціальні освітні програми не розроблені але природоохоронне навчання входить до програми загальноосвітньої школи. Джанкойський регіональний молодіжний екологічний центр, що знаходиться у с. Заветное і має відділення в інших селах району, сприяє розвитку екологічної освіти шляхом проведення низки акцій із захисту довкілля, заохочуючи дітей до участі у різних дослідницьких проектах та екологічних таборах. Для груп землекористувачів (фермерів, рибалок, мисливців, робітників) експерти та вчені читають лекції.

Сучасний стан рекреації і туризму: Організаційна інфраструктура туризму відсутня.

Юрисдикція: Адміністрація Азово-Сиваського НПП, Державне управління екобезпеки в Херсонській області та Республіканський комітет охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів Автономної республіки Крим.

Орган управління ВБУ: Державне управління екології та природних ресурсів у Херсонській області. Адреса: пров. Козацький, 10, м. Херсон, 73026; тел: (0552) 26 31 95, e-mail: eko_kherson@hs.ukrtel.net. Республіканський комітет з охорони навколишнього середовища і природних ресурсів Автономної Республіки Крим. Адреса: вул. Кечкеметська, 198, м. Сімферополь, АР Крим, 95022; тел: (0652) 25 44 63, e-mail: Krimpriroda@home.cris.net

Джерела інформації:

- 1) Стеценко М. П., Парчук Г. В., Клєстов М. Л., Осипова М. О., Мельничук Г. О., Андрієвська О. Л. Водно-болотні угіддя України: Інформаційні матеріали / Під ред. М. П. Стеценка. – Київ, 1999.
- 2) Directory of Azov-Black Sea Coastal Wetlands: Revised and updated / Ed. by Gennadiy Marushevsky. – Kyiv: Wetlands International, 2003. – 235 pp., 81 maps.